

УДК 371.315.6

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Бардашевська Ю.О., викладач

Вінницький державний педагогічний університет

У статті Бардашевської Ю.О., викладача Вінницького державного педагогічного університету, «Аксиологічний підхід у підготовці майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників» розглядається проблема озброєння майбутніх учителів комплексом знань, умінь та навичок організації дозвіллевої діяльності старшокласників на основі аксиологічного підходу.

Ключові слова: аксиологія, дозвіллева діяльність, підготовка майбутнього вчителя, вміння, навички.

В статье Бардашевской Ю.О., преподавателя Винницкого государственного педагогического университета, «Аксиологический подход в подготовке будущих учителей к организации досуговой деятельности старшекласников» рассматривается проблема оснащения будущих учителей комплексом знаний, умений и навыков организации досуговой деятельности старшекласников на основе аксиологического подхода.

Ключевые слова: аксиология, досуговая деятельность, подготовка будущего учителя, умения, навыки.

The article by Bardashevskaja J., the teacher of Vinnytsya state pedagogical university, "Axiological problem for leisure activities for organization leisure activities senior pupils" is about teaching students know ledges, abilities, habits for organization leisure activities senior pupils using axiological problem.

Key words: axiological problem, leisure activities, leisure activities, know ledges, abilities, habits.

Постановка проблеми. Однією з пріоритетних тенденцій розвитку освіти сьогодні стає перехід до ціннісної парадигми. Зміни, які відбуваються в соціальній, економічній та духовній сферах суспільства, втрата раніше значущих цінностей і виникнення нових суттєво впливають на розвиток освіти, сучасний стан якої характеризується як кризовий. З другої половини 80-х рр. у філософії освіти починають складатися концептуальні ідеї педагогічної аксиології (Б.С.Гершунський, В.М.Розін, Ю.Б.Тупалов, М.І.Фішер, П.Г.Щедровицький та інш.).

Стратегію сучасної вищої освіти складають розвиток і саморозвиток особистості спеціаліста, який здатен не лише використовувати діючі педагогічні та соціальні технології, але й здійснювати інноваційні процеси, робити творчі пошуки. Технологічна грамотність майбутнього вчителя, обґрунтована гуманістичною спрямованістю та ціннісною орієнтацією, дає змогу йому глибше усвідомити своє істинне покликання, реальніше оцінити потенційні можливості, глянути на педагогічний процес із позиції його кінцевого результату.

У широкому спектрі знань, умінь та навичок, які визначають висококваліфікованого педагога, особливе місце займає аксиологічний підхід у підготовці до організації дозвіллевої діяльності старшокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Концепція педагогічної освіти» (1999 р.) звертає увагу вчених і практиків на посилення технологічного аспекту підготовки вчителя, на накопичену сучасною школою систему освітніх технологій, напрацьовані підходи до гуманізації педагогічної взаємодії педагога з дитиною і колективом у цілому (І.А. Зязюн , Н.Г. Ничкало, Р.С. Гуревич, С.О.Сисоєва). Як складова новітніх освітніх технологій розглядається аксіологія освіти (різноманітні ціннісні відношення людей до світу, цільові установки діяльності у сфері освіти, ціннісні ставлення людей до світу, суспільства, до самих себе, фіксація різних ціннісних систем і пошук можливостей для ефективної комунікації та співіснування в межах освітньої системи як цілісного соціального інституту). Про це пишуть І.Д.Бех, О.І.Зеліченко, І.А.Зязюн, В.М.Сагатовський, В.О.Сластьонін та інші вчені.

Проте готовність майбутніх вчителів до цієї педагогічної діяльності, за результатами аналізу рівня професійної підготовки вчителя в Україні, не відповідає вимогам часу. Тому напрацювання ефективних методик та технологій виховного процесу, якими можна озброїти майбутнього вчителя, є актуальним і практично необхідним.

Автори фундаментальних праць з підготовки вчителя в системі вищої педагогічної освіти, формування особистості педагога-вихователя (Ф.М. Гоноболін, І.А.Зязюн, А.Й.Капська, Н.В.Кузьміна, В.А.Сластьонін, С.О.Сисоєва, А.І. Щербаков, Н.Е. Щуркова та інші) відзначають важливість організаторських умінь у діяльності вчителя, необхідність пошуку шляхів і засобів їхнього формування, а також вказують на недостатню розробленість цієї проблеми, особливо щодо виховання у позанавчальний час.

Наукове обґрунтування дозвіллевої діяльності дорослого населення як одного з видів діяльності, поряд з ігровою, навчальною і трудовою, було зроблено В.А.Воловиком (1988), сформульовані зміст та принципи педагогіки дозвілля і запропонована методика організації клубної форми дозвілля для дорослих А. Ф.Воловиком та В. А. Воловиком (1999) . Звичайно, ці напрацювання можуть бути враховані при підготовці майбутніх вчителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників, але вони вимагають специфікації й цілеспрямованості.

Отже, у навчальній педагогічній літературі для вузів мало приділяється уваги підготовці студентів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників. Тому останнім часом активізувалася науково-дослідницька робота у цьому напрямку: розробляється Державна програма «Культура. Просвітництво. Дозвілля», у деяких вузах питання педагогіки дозвілля входить складовою у комплексні наукові теми. Наприклад, на кафедрі прикладної культурології Київського національного університету культури і мистецтв проводяться дослідження за темою «Інноваційні педагогічні і рекреаційні технології в галузі дозвілля».

Активізувалася науково-дослідницька робота у цьому напрямі, з'явилася низка дисертаційних досліджень, пов'язаних з організацією дозвілля дітей та юнацтва (Е.М. Цибуля , В.В.Салко , Т.І.Черніговець, О.А.Бездверна – Хомерікі, Ю.В.Пелех , К.М.Байша, Л.Є.Просандєєва , О.Л. Чуланова, Р.Р.Петронговський, Г.О. Єскіна, А.П.Вірковський , Ю.І.Завалевський, В.І. Тернопільська, І.В.Кравченко, Л.М.Устименко, Є.В.Лаврентьєва, О.В.Терехова , О.І.Расказова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На разі залишаються нерозробленими такі питання: методологічне та теоретичне обґрунтування аксіологічного підходу у навчанні студентів; критерії сформованості аксіологічних понять у майбутніх учителів; напрацювання спеціальної методики для підготовки студентів до організації дозвілєвої діяльності старшокласників на ціннісній основі.

Формування цілей статті. Метою дослідження є методологічне та теоретичне обґрунтування аксіологічного підходу у підготовці майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності старшокласників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовленість учителя до організації будь-якої виховної роботи зі школярами визначається рядом знань, умінь та навичок, які являють собою систему педагогічних впливів, направлених на вирішення виховних задач у відповідних умовах. Ці знання, вміння та навички повинні бути сформовані у майбутнього вчителя до закінчення педагогічного вузу, тому вирішення проблеми якісної підготовки педагога-вихователя є першочерговим завданням.

На наш погляд, необхідно озброїти майбутнього вчителя методологією вибору та механізмом реалізації напрацьованого вченими змісту освіти в реальному навчальному процесі з урахуванням інтересів та здібностей студентів, їхньої творчої індивідуальності та на основі системи соціальних цінностей.

За визначенням філософів, аксіологія – це філософське вчення про цінності для людини і суспільства. Поняття цінності охоплює предметні якості явищ, психологічні характеристики людини, явища суспільного життя, які мають позитивне і негативне значення для людини або суспільства. Ідеї та теорії видатних педагогів в історії людства завжди відображали етичні вчення філософів, їхні погляди на проблему цінностей. Такі ціннісні категорії, як «добро», «істина», «краса», вивчаються педагогікою, оскільки вони розкривають зміст моральних вимог до особистості. Проблема формування моральної поведінки людини спирається також на данні аксіології. Цінності тлумачаться як нормативи, регулятори діяльності (цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі, цінності-засоби) [1:32].

Педагогічна аксіологія – це область педагогічного знання, яка розглядає освітні цінності з позиції самоцінності людини і здійснює ціннісні підходи до освіти на основі визнання цінності самої освіти. Створюючи ієрархію освітніх цінностей, педагогічна аксіологія визначає *ціннісну свідомість, ціннісне ставлення та ціннісну поведінку особистості* [1:99].

Вершиною системи ціннісних орієнтацій особистості є життєвий ідеал – образ омріяного майбутнього. Ціннісні орієнтації, на думку педагогів, структура багатокомплексна. Вона включає в себе *когнітивний компонент*, що відображає соціальний досвід особистості; *емоціональний компонент*, який характеризується ставленням особистості до цінностей і розкриває зміст цього ставлення; *поведінковий компонент*, який обумовлює дії і вчинки відповідно конкретній ситуації [1:68].

Дана багатокомплексна структура ціннісних орієнтацій повинна бути покладена в основу підготовки майбутніх учителів до організації такої важливої ділянки виховного процесу, як дозвілля.

Розглядаючи дозвілля як «сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби, в основному відновлюючого характеру», В.Піча підкреслює, що «на відміну від природної основи відновлення сил людини – це специфічний засіб регенерації таких сил» [2:64].

За визначенням А.Воловика, дозвілля – це час, що залишається у людини після реалізації всіх видів діяльності, продиктованих зовнішньою доцільністю; це часовий період, звільнений від обов'язкових і життєво необхідних справ [3:12]. Проте це не означає, що дозвілля реалізується у бездіяльності. В цей час провідною «є дозвіллева діяльність, дійсний мотив якої – потреба особистості в самому процесі цієї діяльності, а наслідком її є задоволення потреб, які не могли бути задоволені у процесі навчальної, трудової діяльності і пов'язаних із ними занять» [4:7].

У «Сучасному словнику з педагогіки» (укладач - Є.С. Рапацевич) дозвілля визначається як вільний від обов'язкових навчальних занять час, що використовується для гри, прогулянок, спорту, читання, занять мистецтвом, технікою та іншими видами корисної діяльності за особистим потягом дітей [5:205]. Якщо у повсякденному житті часто відбувається ототожнення понять «вільний час» і «дозвілля», то в науковому, соціально-психологічному трактуванні «дозвілля» визначається як час «самоцінної діяльності», «самоцінної поведінки».

У структурному плані розглядається два компоненти вільного часу - «дозвіллева діяльність» і «більш одухотворена діяльність» (В.Дряпіка), або «соціокультурна діяльність» (О.Чуланова), тобто суто дозвілля і можливість духовного збагачення та розвитку. Спільним у дефініціях поняття вільного часу у більшості авторів є те, що дозвілля – це сфера життєдіяльності, що реалізує принцип гармонійної репродукції всіх здібностей людини.

Узагальнюючи матеріали досліджень з проблем вільного часу, можна виокремити характерні ознаки вільного від навчання часу. *Перша ознака* – це час, який звільнений від будь-якої необхідної діяльності, час, що не має жорсткої правової, технологічної і соціальної регламентації. *Друга ознака* – це можливість свободи вибору форм відпочинку, керована власними інтересами, потребами, емоційним станом. *Третя ознака* - це відчуття здобутого задоволення у фізичному, психологічному, емоційно-духовному станах; досягнення рекреації фізичних та розумових сил.

На наш погляд, сформульовані вище ознаки позанавчального часу дають можливість виявити його структуру й основні функції. Під структурною організацією вільного часу розуміється поділ внутрішнього змісту проведення вільного часу за принципом соціокультурного розвитку, тобто нижчий рівень – це повна бездіяльність та відсутність розвиваючого компоненту, а вищий рівень – це вільно обрана діяльність, що сприяє розвитку особистості.

Основні функції дозвілля можна окреслити таким чином: *рекреаційна* (відновлення фізичних та духовних сил); *пізнавально-розвивальна* (заняття улюбленою справою, хобі, комп'ютерні розваги, читання тощо); *емоційно та духовно задовольняюча* (відвідування розважальних видовищ, театрів, кіно, виставок, заняття художньою, технічною творчістю тощо); *функція самопізнання та самореалізації* (відкриття природних здібностей і потреб, можливість займатися тим, що любить молода людина і що в неї найкраще виходить, без обмежень та регламентації ззовні);

функція *формування життєвих перспектив*, можливість вибору майбутньої професії; функція *соціалізації* (задоволення потреби у спілкуванні, входження в інші соціальні групи за інтересами, з новими міжособистісними стосунками); *психотерапевтична* функція (можливість відволіктися від складних життєвих ситуацій).

Отже, у формуванні особистості школяра важливе значення має дозвіллева сфера, тому вона повинна бути правильно організована за допомогою педагога. Ми поставили задачу вивчити, наскільки реальна педагогічна практика відповідає цим вимогам.

Для вивчення змісту, форм та ролі дозвілля у формуванні особистості старшокласників нами було проведено анкетування учнів 9-11 класів СЗОШ I-III ступенів №3 та №17 м.Вінниці. Усього опитано 240 респондентів.

Аналіз відповідей показав, що форми і зміст дозвілля одноманітні (переважають зустрічі з друзями, перегляд розважальних телепередач, прогулянки по місту, відвідування масових загальноміських видовищ, нічого не робити – 60%); пізнавально-розвивальні форми дозвіллевої діяльності зводяться до читання книжок, перегляду пізнавальних телепередач та користування комп'ютером (20%); організатором дозвілля, як правило, є або сам респондент, або його друзі, а батьки і класний керівник названі одним відсотком опитуваних; бажання проводити вільний час у школі висловили лише поодинокі респонденти; гурткова та секційна форма дозвіллевої діяльності охоплює не більше 20% опитуваних; бажання змістовно проводити вільний час висловили майже всі, але більшість з них не знає яким чином.

Отже, дослідження привело до таких висновків: 1) організація дозвілля у школах знаходиться на низькому рівні; 2) вільний час часто заповнюється нецікавими, формалізованими виховними заходами, на які старшокласники приходять під примусом і без бажання; 3) форми роботи переважно застарілі, не відповідають сучасним запитам молоді; 4) до тих заходів, які проводяться у школі, залучаються лише активісти, немає індивідуального підходу для охоплення всіх школярів; 5) формуванню ціннісних орієнтацій надається мало уваги.

Матеріали дослідження та узагальнений педагогічний досвід щодо організації дозвіллевої діяльності старшокласників були покладені в основу спеціально розробленого курсу «Організація дозвіллевої діяльності старшокласників у школі (майстер-клас)», який впроваджується в навчальний процес у вищому педагогічному закладі. Програма курсу має на меті оволодіння майбутніми педагогами прикладною стороною педагогічної професії. Впроваджена навчальна технологія має інтерактивний характер. Студенти отримують практичні завдання з вивчення та аналізу форм і видів дозвіллевої діяльності шкільної молоді (будь-якого класу на вибір студента); творчі завдання щодо організації певного виду дозвілля; науково-дослідницькі завдання з цього питання під час педагогічної практики у школі.

Форма проведення занять передбачає активну практичну діяльність кожного студента в уявному (віртуальному) класі. Оволодіння прикладними вміннями та навичками організації дозвіллевої діяльності відбувається під час проведення ділової гри, в якій академічна група виконує роль віртуального класу, а один із студентів – роль класного керівника.

Студенти повинні засвоїти, що специфічні особливості дозвіллевої діяльності полягають у тому, що її дійсний мотив – потреба особистості в самому процесі цієї діяльності; вона може бути різноманітна за своїм предметом; на відміну від інших видів діяльності, цілі й зміст яких закладені в них самих, цілі й зміст дозвіллевої діяльності обираються особистістю залежно від її розвитку і культурного рівня; дозвіллева діяльність може носити соціально корисний характер, характер соціально нейтральний, бути замкненою у системі індивідуальних або вузько групових цінностей і мати характер соціально негативний, асоціальний. Тому необхідно приділяти особливу увагу педагогіці дозвілля.

Проведений студентами аналіз сфер позанавчальної діяльності, зустрічей і неформального спілкування старшокласників засвідчив, що існує тенденція розширення сфер їхнього дозвілля, пошуки місць, котрі краще задовольняють дозвіллеві інтереси молоді. Це паркові зони, дискотеки, кафе та нічні клуби, Інтернет-кафе, кінотеатри, концертні зали та майданчики, зручні місця для ігор, розваг, розташовані в природній зоні.

Вибір форми та місця проведення свого вільного від навчання часу у старшокласників детермінується різними обставинами: рівнем популярності центрів відпочинку, їх відповідністю сучасним вимогам, належною матеріальною базою, а також фінансовою доступністю для молодих людей.

Обговорюючи результати самостійно проведених спостережень, студенти під керівництвом викладача роблять узагальнюючі висновки: такі спеціалізовані зони дозвілля можуть сприйматись або не сприйматись, можуть задовольняти інтереси або не задовольняти потреби й запити старших школярів. Це є діалектикою життя учнівської молоді, їхньої дозвіллевої та соціокультурної діяльності.

Спілкування старшокласників у вільний час вдома, у дворі, на вулиці – це природний процес, що зумовлений віковими особливостями і потребами молодих людей. Це майже нерегульовані форми дозвіллевої діяльності юнаків і дівчат, котрі теж потребують позитивного спрямування. Зазначені дозвіллеві сфери шкільної молоді здебільшого створюються стихійно, а тому й діяльність школярів тут здійснюється сама по собі, що нерідко призводить до небажаних наслідків.

Вільний час приваблює старшокласників нерегламентованістю, самостійним вибором різних занять, можливістю поєднувати в ньому різні, як розважальні, так і пізнавальні, види діяльності. Однак потужний розвиваючий потенціал вільного часу для значної частини учнівської молоді залишається неусвідомленим, нереалізованим.

Тому завданням класного керівника є організація дозвіллевої діяльності старшокласників таким чином, щоб цей час став умовою оптимальної реалізації виховних функцій і засобом набуття особистого досвіду кожним індивідом раціонального використання часу, тобто переведення дозвіллевої діяльності з нижчого рівня на вищий і наповнення її соціально важливими ціннісними орієнтаціями. Саме цьому навчаються студенти під час вивчення курсу «Організація дозвіллевої діяльності старшокласників у школі (майстер-клас)», опановуючи необхідні уміння та навички.

У межах нашого дослідження ми виокремили такі педагогічні вміння, які є базовими та універсальними для організації дозвілля старшокласників. Відштовхуючись від наявних теоретичних обґрунтувань педагогічних умінь, ми беремо за основу ті групи умінь, які мають безпосереднє відношення до підготовки майбутнього вчителя у галузі дозвілльєвої діяльності, а саме:

- 1) уміння в процесі постановки педагогічної задачі орієнтуватися на учня як на активного співучасника виховного процесу;
- 2) уміння обирати оптимальне педагогічне рішення в складних умовах, гнучко перебудовувати педагогічні цілі та задачі відповідно до зміни педагогічної ситуації;
- 3) уміння використовувати психолого-педагогічні знання у плануванні та організації виховного процесу;
- 4) уміння враховувати вікові та психологічні особливості старшокласників, а також їхнє матеріальне та соціальне становище;
- 5) уміння розширювати поле для самоорганізації школярів, працювати як з обдарованими дітьми, так і з пересічними і відчуженими, будуючи для них індивідуальні програми;
- 6) уміння самоаналізу, бачення своїх слабких та сильних сторін, оцінювання свого індивідуального стилю, хронометражу та регулювання процесу й результатів своєї праці;
- 7) уміння володіти прийомами вирішення комунікативних задач і створення умов сприятливого психологічного клімату в спілкуванні;
- 8) уміння інтерпретувати внутрішній стан виховника за нюансами поведінки, через засоби невербального спілкування (міміку, жести, кінесіку);
- 9) уміння володіти прийомами риторики для досягнення ефективності у переконанні та пробудження інтересу у виховника, діяти в умовах публічного виступу, володіти театральною педагогікою;
- 10) уміння використовувати демократичний стиль керівництва, оволодіння засобами попередження конфліктів та дотримання принципу толерантності;
- 11) уміння керувати своїм емоційним станом, надавати йому конструктивний, а не руйнівний характер, з гумором ставитись до окремих аспектів педагогічної ситуації, не помічати деяких негативних моментів у спілкуванні з учнями, не боятися зворотного зв'язку;
- 12) уміння дотримуватись стійкої професійної позиції педагога, вірити у майбутнє та працювати на майбутнє школи й окремого вихованця;
- 13) уміння опановувати еталони педагогічної майстерності, здійснювати творчий пошук, використовувати інноваційні технології виховання;
- 14) уміння оцінювати стан вихованості і виховуваності школярів, розпізнавати у поведінці виховника узгодженість моральних норм і переконань, створювати умови для стимуляції нерозвинених чи слаборозвинених рис особистості окремих вихованців.

Узагальнюючи перераховані вміння, якими повинен володіти майбутній класний керівник, за напрямками, об'єднаємо їх у три основні групи: перша група – це уміння, що відносяться до *діагностично-аналітичного компоненту* педагогічної діяльності (1;4;6;8;13;16). Друга група – до *конструктивно-проективного компоненту* (2;3;5;15). Третя група умінь входить до *комунікативно-організаційного компоненту* (7;9;10;11).

Уміння всіх груп взаємопов'язані між собою. Так, наприклад, неможна навчити студентів умінням планування, якщо вони не будуть уміти вивчати особистість школяра, діагностувати його позицію у колективі.

Без складання реального конкретного плану вони не зможуть організувати змістовну дозвіллеву діяльність старшокласників. Отже, уміння першої – третьої груп уявляють собою систему вмінь організації виховної роботи з учнями на дозвіллі.

Перевірка сформованості відповідних умінь та навичок найбільш яскраво відбувається під час активної педагогічної практики студентів на старших курсах. Зрозуміло, що спостерігається більше недоліків, ніж досягнень. Разом з тим значно компетентнішими виглядають ті студенти, які прослухали курс «Організація дозвіллевої діяльності старшокласників у школі (майстер-клас)», порівняно з тими, хто навчався за традиційним навчальним планом.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Впровадження у навчальний процес у вищому навчальному педагогічному закладі спеціального курсу «Організація дозвіллевої діяльності старшокласників у школі (майстер-клас)», програма якого передбачає озброєння студентів знаннями, уміннями та навичками організації дозвіллевої діяльності старшокласників на основі аксіологічного підходу до виховання, значно підвищує ефективність навчального процесу. Готовність студентів до цього виду педагогічної діяльності вимірюється сформованими поняттями про діагностично-аналітичний, конструктивно-проективний та комунікативно-організаційний компоненти організації виховного процесу. Такі студенти свідомо виконують роботу класного керівника, використовуючи свій творчий та індивідуальний потенціал.

Перспективи подальших розробок даної проблеми вбачаємо у наскрізному вивченні методики організації дозвіллевої діяльності учнів школи протягом всього навчання у вищому педагогічному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сластенин В.А., Чижаква Г.И. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
2. Пича В. М. Ваше свободное время. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 207 с.
3. Воловик А.Ф. Введение в интерес. – М.: Советская Россия, 1983
4. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля: Підручник. – Харків: ХДАК, 1999. – 332с.
5. Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: «Современное слово», 2001. – 928 с.